

## اقدام پژوهی: چگونه توانستم مشکل خجالتی بودن و کمرویی دانش آموز پایه چهارم کلاس را برطرف نمایم؟ (اقدام پژوهی)

یدالله هادی نیا

دانشجوی کارشناسی ارشد علوم تربیتی گرایش تاریخ و فلسفه ی آموزش و پرورش مرکز اراک  
استاد: سید مجید عبداللهی ، استادیار ، گروه علوم تربیتی دانشگاه پیام نور ص، پ.تهران 19395\_4697

### چکیده

بسیاری از دانش آموزانی که در مقایسه با هم کلاسی هایشان، در کلاس غیرفعال اند، از نظر آموزشی و اجتماعی از رفتار مناسبی برخوردارند، اما نسبت به دیگر دانش آموزان آرام تر بوده ، از انجام کار با دیگران سرباز می زنند. بعضی از این دانش آموزان به درجات مختلف ، با مشکل خجالتی یا گوشه گیر بودن مواجه اند و عده کمی از آن ها ممکن است به سمت اسکیزوفرنی سوق پیدا کنند. این مقاله حد واسط این دو گروه از دانش آموزان را مد نظر قرار داده است، دانش آموزانی که عموماً به عنوان بچه های کمرو (فاقد اعتماد به نفس و نگران از نظر اجتماعی ) یا گوشه گیر (کسانی که حاضر جواب نیستند، تمایلی به برقراری ارتباط ندارند و خیالباف اند) شناخته می شوند. همان طور که می دانیم هر جا که انتظارات اجتماعی جدید و مبهم باشند، درجاتی از خجالت کشیدن ، طبیعی است اما خجالتی بودن وقتی تبدیل به یک مشکل می شود که صرفاً وابسته به موقعیت نبوده، بلکه اختیاری باشد، تا جایی که به فرد برچسب خجالتی زده شود. به ویژه در موقعیتی که فرد این برچسب را پذیرفته ، آن را درونی کند، ممکن است الگوی جامعی از خجالتی بودن در او ایجاد شود و علائم دیگری مثل : عدم اعتماد به نفس در ورود به موقعیت اجتماعی و ناراحتی و سرباز زدن از ظاهر شدن در حضور دیگران ، در وی ظاهر گردد. امسال من هم در کلاس چند پایه خودم در آموزشگاه با نمونه ای از این دانش آموزان کمرو و خجالتی روبرو شدم.

کلمات کلیدی: کم رویی، دانش آموزان

### مقدمه:

اکثر معلمان و مسوولان مدارس، در طول خدمت آموزشی خود با دانش آموزانی برخورد می کنند که رفتارهایی متفاوت با سایر همکلاسان از خود نشان می دهند. یکی از این رفتارها که نگرانی بزرگترها را برمی انگیزد مشکل کمرویی و گوشه گیری دانش آموزان است که در گستره وسیعی جای می گیرد که با سکون، سکوت، غمگینی و درخود فرورفتگی و انزوا همراه است. روان شناسان، کمرویی و گوشه گیری را رفتاری ناسازگارانه تلقی می کنند که بعضاً مزمن و با دوام است. این رفتارها سازگاری کودک را با مشکلات زیادی مواجه می کند و برای زندگی سایر اشخاص که به نوعی با کودک در تماس هستند، عامل مزاحمی به حساب می آید. کمرویی و کناره گیری کودک، کوششی برای خودداری از ارتباط با محیط اطراف است. کودک کمرو و گوشه گیر ممکن است از برقرارنمودن تماس با افراد و شرکت در فعالیت های اجتماعی، تقلیل یافتن علائق ذهنی و عاطفی به محیط خارج همراه باشد. این دسته از کودکان ممکن است از موقعیت هایی مانند؛ شکست، انتقاد، کمبود، اعتماد به نفس، دستپاچگی یا تحقیر و ترس داشته باشند. کودکان کمرو و گوشه گیر معمولاً از داشتن دوست محروم هستند و یا تک دوست بوده و بسیار به آن ها وابسته می باشند و به طور کلی از بودن در کنار هم سن های خود لذت نمی برند و به فعالیت های گروه علاقه نشان نمی دهند. متأسفانه کودکان کمرو و کناره گیر معمولاً موردتوجه قرار نمی گیرند، علت نیز آن است که نسبت به کودکان دیگر، کمتر توجه اطرافیان را به خود جذب می کنند. روابط اجتماعی این دسته از کودکان در مقایسه با همسالان در عملکردهایشان دچار کمبود و کاستی است و احتمالاً حالت هایی از افسردگی و ناشادی را تجربه خواهند کرد و با مشکلات آموزشی خود، مواجه خواهند گردید.

### انواع و علل خجالتی و گوشه گیر بودن در کلاس درس

خجالتی بودن یا گوشه گیری ممکن است بخشی از شخصیت کلی یک دانش آموز بوده ، با پاسخ خاص موقعیتی به یک عامل استرس زای مخصوص باشد. کودکان می خواهند بدانند که دیگران در مورد آنان چه می گویند، مخصوصاً در موقعیت های اجتماعی ، که موجب می شود آن ها در معرض دید قرار گرفته ، از نظر روان شناسی بی دفاع باشند. انواع دیگری از عدم تطابق اجتماعی ممکن است از یک تجربه خاص یا علل محیطی ناشی شود. بعضی از کودکان به سبب این که والدینشان به ندرت با آن ها گفت و گو می کنند یا به ندرت آن ها را با این گونه موارد به طور شفاهی آشنا می سازند یا این که شانس کار کردن گروهی با دوستانشان را نداشته اند، از مهارت های ارتباطی موثر بی بهره اند.

ترس و اضطراب اجتماعی ، ممکن است به یک واکنش درحال پیشرفت نسبت به شکست های مکرر، بدرفتاری یا دوری از بزرگ ترها یا هم کلاسی نیز منجر شود. بعضی از دانش آموزان ممکن است تطابق گروهی خوبی با هم کلاسی هایشان داشته باشند و بتوانند واکنشی متقابل با معلم خود انجام دهند، با وجود این وقتی از آنان خواسته می شود به سوالی پاسخ دهند یا در جمعی حضور یابند یا در فعالیتی شرکت کنند تا مورد ارزیابی قرار گیرند، از نظر ارتباطی با مشکل مواجه می شوند.

### بیان مسئله

اینجانب یدالله هادی نیا مدت 3 سال است که در آموزش و پرورش خدمت می نمایم و هم اکنون آموزگار کلاس سه پایه اول چهارم و ششم هستم. روز بازگشایی مدارس وقتی مدیر مدرسه اسامی دانش آموزان کلاس را به من دادند و با قرائت آن دانش آموزان به ترتیب قد سرجایشان نشستند . تمامی آنها با شادی و شور و شغف خاصی در جای خود و با لبخندی بر لب نشسته بودند به جز یک نفر ، کنجکاو شدم و از بچه ها خواستم که یکی یکی خود را معرفی نمایند تا اینکه نوبت به فرد مورد نظر رسید به آرامی خود را معرفی کرد لیلا ... و نشست فهمیدم که از درون ناراحت است . چند روزی گذشت باز هم رفتار او به همین صورت بود حتی زنگ تفریح هم با کسی حرف نمی زد یا تنهایی قدم می زد و با اینکه یک گوشه می نشست و به یک نقطه خیره می شد.

کمرویی مقوله ای ناروشن است که هرچه به آن نزدیک شویم تنوع بیشتری در آن مشاهده می کنیم . پس برای درمان و مقابله با آن باید شناخت بیشتری از مضمون آن داشته باشیم .

همیشه در کلاس دانش آموزانی هستند که خودشان را در حصار کمروبی زندانی می کنند و توانایی آن ها به علت کمروبی ناشناخته باقی می ماند. بعضی از اولیای دانش آموزان از اطن وضعیت اظهار نگرانی می کنند و از معلم فرزندشان تقاضای راهنمایی و کمک دارند. معلمین دلسوز، می توانند با شناخت بیشتر مقوله ی کمروبی و با کسب اطلاعات لازم در زمینه های مختلف آن و با به کار بردن راه کارهای مناسب کمک بزرگی به این گونه دانش آموزان داشته باشند.

### اهداف تحقیق

**اهم اهداف تحقیق به شرح زیر است:**

- 1- شناخت علل و عواملی که در گوشه گیری و انزواطلبی دانش آموز مورد نظر در کلاس مؤثرند. و کوشش در جهت حل مشکلات این دانش آموز
- 2- توجه به دانش آموز مورد نظر از جانب والدین و معلم و جلوگیری از عواقب بعدی این اختلال رفتاری.
- 3- کمک به دانش آموز مورد نظر و تلاش برای اجتماعی شدن و کشف استعداد و توانایی های بالقوه آن ها و ایجاد روحیه مشارکت و تعامل اجتماعی در آنان.

### اهمیت و ضرورت تحقیق

اهمیت موضوع در این است که، چون دانش آموزان دوره ابتدایی در سنین حساس و بحرانی بلوغ قرار دارند، اگر این اختلال رفتاری در این مقطع سنی مورد توجه و سپس درمان قرار نگیرد، سبب یافتن هویت و جایگاه فرد در جامعه و در سنین بالاتر خواهد شد. اگر نتایج این تحقیق به گونه ای باشد که بتواند رهنمون های مفیدی به معلمین در این زمینه ارائه دهد شاید کمی باشد در جهت مبارزه با کمروبی دانش آموزان در مدارس.

### سوالات تحقیق

- 1- معلم تا چه میزان می تواند در کاهش کمروبی دانش آموزان مؤثر واقع شود؟
- 2- تشکیل گروه های کوچک درسی در کلاس تا چه میزان در کاهش کمروبی تأثیر دارد؟
- 3- دادن مسئولیت به دانش آموزان کمرو تا چه میزان در برطرف کردن کمروبی آن ها مؤثر است؟
- 4- تشویق کارهای مثبت دانش آموزان تا چه اندازه در کاهش کمروبی آنها مؤثر است؟

### فرضیه های تحقیق

- 1- معلم در کاهش کمروبی دانش آموزان تأثیر زیادی دارد و نقش مهمی ایفا می کند.
- 2- تشکیل گروه های کوچک درسی در کاهش کمروبی دانش آموزان بسیار مؤثر است.
- 3- دادن مسئولیت به دانش آموزان کمرو در اجتماعی کردن آنان تأثیر دارد.
- 4- تشویق کارهای مثبت دانش آموزان کمرو، در کاهش کمروبی آن ها تأثیر زیادی دارد.

### تعاریف عملیاتی

کمروبی: کمروبی صفت فردی است که به خاطر ترسویی، احتیاط کاری و عدم اطمینانش، نزدیک شدن به او مشکل است و در فرهنگ لغت، کمروبی را به عنوان ناراحت بودن در حضور دیگران تعریف می کند. (مجله پیوند-13792 - ص 43)

فرد کمرو کسی است که هشیارانه از مواجهه با افراد یا چیزهای مشخص یا انجام کاری همراه آنان بیزار است. در گفتار و کردار خود ملاحظه کار است و به طور محسوسی ترسو می باشد. (مجله پیوند - 1379 - ص 43)

### پیشینه تحقیق:

از نظر متخصصان بهداشت و سلامت روان، کمروبی و انزواطلبی در حکم یک اختلال رفتاری، از جدی ترین مشکلات کودکان و نوجوانان است.

«کمروبی» توجهی غیر عادی و مضطربانه به خویشتن در موقعیت های اجتماعی است که به دنبال آن، فرد دچار نوعی تنش روانی - عضلانی می شود و شرایط عاطفی و شناختی او تحت تأثیر قرار می گیرد و موجب بروز رفتارهای خام و واکنش های نامناسب می گردد. (رشد آموزش ابتدایی - 1381 - ص 75)

کمرویی واقعی شخصی است که فرصت های خجالت کشیدن بیشتر از دیگران در اختیار او قرار می گیرد تا به جایی که آشکارا می توان گفت تمام روز خود را با این عارضه می گذرانند. او در این حالت اگر بخواهد دست به ساده ترین کارها بزند و یا آسان ترین برخورد و رابطه را ایجاد نماید مثلاً تصمیم بگیرد به چنان وضع اسفناکی می افتد که هیچ کس جز خود او نمی تواند آن را توصیف نماید. چون در آن موقع در او عدم اعتماد به نفس ایجاد می شود و حالات هیجانی در او ظاهر می گردد. (مثل لکننت زبان و غیره) (ژان شارتیه، 1373 - ص 78)

این بیماری امری است که می توان گفت جنبه عمومیت دارد. دامنه آن بقدری است که حتی کمتر خانواده ای را سراغ داریم که فردی از آن دچار این حالت لااقل در مقطعی از سنین خود نباشد. بر اساس یک همه پرسی 17 درصد کودکان مورد مطالعه این حالت را داشته اند. به صراحت می گوئیم که افسردگی و انزوایی به صورت موقت و زود گذر در افراد عادی هم دیده می شود ولی کمتر نمایان است. این امر بدان خاطر است که اطفال در حال رشد هستند و تشخیص افسردگی در آن مشکل است و جست و خیزها حتی اگر اندک هم باشند مانع آگاهی در این امر است. با همه این وسعت و کثرت احتمال تداوم آن در افراد حدود یک درصد است. و البته این احتمال در مورد زنان دوبرابر مردان و در سنین بالاتر به مراتب بیشتر از سنین پایین است. هم چنین بر اساس آماری بیماران افسردگی که میل به انزوا دارند 25 - 45 درصد بیماران روانی را تشکیل می دهند و افسردگی روانی حدود 10 درصد کل آن را این نکته هم قابل ذکر است که عزلت طلبی در برخی از جوامع امری مستحسن شمرده می شود و طرفداران مذهب بودائی آن را وسیله ای برای رشد و تکمال بحساب می آورند، در حالی که از نظر ما آن عزلتی برای دستیابی به مقصدی اندیشیده عامل رشد است که ارادی و آگاهانه باشد نه ناشی از مرض. (قائمی، علمی - 1374 - ص 14)

### گرد آوری شواهد 1

با توجه به اطلاعات جمع آوری شده از کتاب، مجله، سایت های اینترنتی و... برای گرد آوری شواهد لازم جهت تشخیص مسئله اقدامات زیر را انجام دادم:

#### 1- مشاهده رفتار دانش آموز در کلاس

در مشاهده رفتار لیلا در کلاس متوجه شدم او دانش آموز بسیار آرام و کم حرفی است. بسیار به ندرت در کلاس با من و سایر هم کلاسی هایش صحبت می کند. بیشتر اوقات در کلاس سرش را پایین انداخته و موقع تدریس و یا صحبت من، به من نگاه نمی کند. اگر سوالی در حین تدریس در کلاس برایش پیش می آید خودش سوالش را مطرح نکرده و گاهی اوقات از دوستش می خواهد که سوال او را مطرح کند. در کلاس تنها با یک نفر که کنارش می نشیند صحبت می کند. در بحث های گروهی و کلاسی و پرسش و پاسخ در کلاس هیچ زمانی داوطلب نیست و تنها زمانی که از او خواسته می شود برای پاسخ گویی شفاهی در جلوی کلاس حاضر شود بسیار مضطرب و رنگ پریده حاضر می شود و قادر نیست به طور کامل به سوالات پاسخ دهد.

#### 2- مصاحبه با مدیر و سایر همکاران مدرسه

در صحبتی که با مدیر مدرسه راجع به لیلا داشتم، ایشان نیز به این موضوع اشاره کردند که لیلا برای شرکت در هیچ یک از فعالیت های پرورشی و مسابقات مختلف فرهنگی - هنری و ورزشی مدرسه داوطلب نیست. حتی زمانی که مسئولیتی به صورت اجباری به او واگذار می شود قادر به انجام درست آن نیست چون نمی تواند با سایر دانش آموزان ارتباط موثر و خوبی داشته باشد. بیشتر اوقات زنگ تفریح در حیاط فقط با یکی از هم کلاسی هایش دیده می شود. زمانی که با او کاری دارم و از او می خواهم به دفتر مدرسه مراجعه کند، پشت در دفتر ایستاده و جرات وارد شدن به داخل را ندارد. در صحبتی که با چند همکار دیگر داشتم آنها نیز اشاره کردند لیلا در کلاس بسیار آرام و ساکت است. به هیچ عنوان برای انجام هیچ فعالیتی در کلاس داوطلب نمی شود و در ارزش یابی کتبی نمره بسیار بهتری نسبت به ارزش یابی شفاهی کسب می کند. در گروه های کلاسی بسیار کم فعالیت می کند و نظر می دهد و معمولاً نظر سایر دوستانش را تایید می کند.

#### 3- مصاحبه با مادر لیلا

در تماس تلفنی از مادر لیلیا خواستم به مدرسه مراجعه کند تا با وی صحبتی داشته باشم. بعد از مطرح کردن مشکل لیلیا در کلاس و مدرسه از مادرش خواستم تا کمی راجع به رفتار لیلیا در منزل و نحوه برقراری ارتباط او با سایر اعضای خانواده و فامیل صحبت کند. طبق گفته های مادرش لیلیا در منزل نیز دختری بسیار آرام بوده، خیلی کم با پدر و مادرش صحبت می کند و مسائل و مشکلاتش را به ندرت در منزل مطرح می کند. در مهمانی های خانوادگی اغلب شرکت نکرده و یا در صورت شرکت بسیار آرام و ساکت نشسته و با کسی صحبت نمی کند. در هنگام حضور مهمان در منزل نیز بیشتر وقت را در اتاق خود گذرانده و از حضور در جمع مهمان ها خودداری می کند. البته قابل ذکر است که مادر لیلیا این نکته را به عنوان حسن رفتار لیلیا و نشان دهنده حجب و حیای وی مطرح کرد و از این مسئله بسیار خوشحال بود. مادر لیلیا به این نکته نیز اشاره کرد که خودش بسیار کم و مختصر صحبت می کند و اهل زیاده گویی و توضیح بیش از حد نیست و در کل خانواده ای آرام هستند. وی گفت لیلیا فرزند اول خانواده است و یک خواهر و یک برادر دارد. پدر لیلیا کارگر بوده و برای امرار معاش خانواده بیشتر وقت خود را در خارج از منزل سپری کرده و در ساعات فراغت از کار بیشتر استراحت کرده و بسیار کم با فرزندانش صحبت کرده و با آنها ارتباط برقرار می کند.

### تجزیه و تحلیل داده ها و اطلاعات جمع آوری شده

باتوجه به اطلاعات جمع آوری شده در رابطه با علل کم رویی و مشاهده رفتار لیلیا در کلاس و مصاحبه ای که با مادر لیلیا داشتم متوجه شدم از مهم ترین دلایل کم رویی و گوشه گیری لیلیا در کلاس می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- آرام و کم حرف بودن مادر لیلیا با توجه به صحبت خودش
  - نحوه تربیت والدین که آرام و ساکت بودن را برای دختر یک حسن تلقی کرده و نشان دهنده حجب و حیای وی می دانند.
  - وضع اقتصادی خانواده که تقریباً از نظر مالی ضعیف هستند و لیلیا گمان می کند از بسیاری از هم کلاسی هایش پایین تر بوده و نمی تواند مانند آنها لباس پوشیده و ظاهری آراسته و مرتب داشته باشد.
  - عدم ارتباط صمیمی و دوستانه پدر با فرزندان در منزل و آگاه نبودن از مسایل و مشکلات روزمره آنان.
  - اعتماد به نفس پایین لیلیا و دست کم گرفتن خود در مقابل سایرین.
  - معاشرت و رفت و آمد کم خانواده لیلیا با فامیل و دوستان و آشنایان
- رفتار و اعمال لیلیا در کلاس برای سایر همکاران نیز مشهود بود. به صورتی که در صحبتی که با تعدادی از همکاران داشتم همه به ساکت و آرام بودن لیلیا در کلاس و عدم شرکت او در بحث ها و کارهای گروهی اشاره کردند. بعد از مطرح شدن این مسئله توسط بنده در دفتر آموزشگاه سایر همکاران نیز درگیر مسئله شدند و از من خواستند تا در صورت داشتن راهکار به ایشان نیز راهکارهای مورد نظر را ارائه دهم تا در کلاس اجرا کنند.
- از مهم ترین علائم کم رویی لیلیا در کلاس می توان به ساکت نشستن در کلاس، مطرح نکردن سوال در کلاس، فقط یک دوست صمیمی داشتن، تغییر رنگ چهره و تن صدا هنگام پاسخ دادن به سوال معلم در کلاس، داوطلب نشدن برای انجام هیچ کاری در کلاس و مدرسه، شرکت نکردن در فعالیت های پرورشی و مسابقات مختلف مدرسه، عدم شرکت در اجرای مراسم صبحگاه و سایر مراسم مدرسه اشاره کرد

در صحبت دوستانه که با لیلیا داشتم متوجه شدم وی احساس می کند نمی تواند مانند سایر دوستانش کارها را درست انجام دهد، فکر می کند خوب صحبت کردن را بلد نیست و اگر حرفی بزند ممکن است باعث ناراحتی معلم و مورد تمسخر قرار گرفتن توسط دوستانش می شود. به همین دلیل کمتر در فعالیت های گروهی و جانبی شرکت کند و در کلاس بسیار آرام و کم صحبت می کند و در فعالیت های گروهی شرکت نمی کند.

### راه حل های پیشنهادی

- ۱) از یادداشت های روزانه، نمایش، ایفای نقش، جملات ناتمام، قصه گویی یا فنون مشاوره استفاده نمایم تا لیلیا را بهتر بشناسم. کودکان اغلب احساسات خود را در اینگونه از فعالیت ها واضح بیان می کنند.
- ۲) برای جلب اعتماد لیلیا و ایجاد یک ارتباط خوب تلاش کنم.
- ۳) از لیلیا بخواهم که به دانش آموز دیگر، در نقش یک معلم کمک کند. هر توانایی و نکته جالب را که باعث بهبود روابط کودک می شد را اصل قرار دهم.

۴) لیلا کمرو و گوشه گیر را در فعالیت های گروهی کوچک یا در فعالیت های کودکان دیگری که با آنها دوست است درگیر سازم. یک کودک خجالتی بیشتر دوست دارد در گروه های کوچک صحبت کند. او را برای انجام کارهای خاص با کودکان دیگر همراه کنید.

۵) به لیلا م مسوولیت های مختلفی واگذار کنم. مانند انتقال پیام ها، کمک به مسوولان مدرسه، کمک به دفتردار مدرسه، تدارک وسایل آزمایشگاه و ... از واگذاری کارهای سخت به لیلا و همچنین کارهای اجرایی و نمایشی مانند صحبت کردن در مقابل کلاس که او را دستپاچه می کند خودداری کنم.

۶) از کارهایی که لیلا دوست دارد و قادر به انجام آن است از قبیل شرکت کردن در گروه دوستان، صحبت کردن با شخصیت معروف و یا بازی در یک گروه، فهرستی تهیه کنم و به لیلا فرصت دهم تا یکی از این کارها را انتخاب کند و برای رسیدن به هدف شایستگی خود را نشان دهد. از رفتارهای تمرینی استفاده کنید.

7- برای آموزش لیلا از روش «براز وجود» استفاده کنم. از لیلا بخواهم موقعیت هایی را که دوست دارد در آنها موثر باشد و راه های تماس برای برخورد با هر موقعیتی را بررسی کند، سپس طبق برنامه ای تعیین شده با لیلا کار کنم.

8- جابجایی مکان لیلا در کلاس: با توجه به اینکه لیلا معمولاً انتهای کلاس را برای نشستن انتخاب می کند و یا اینکه مکانهایی را در کلاس انتخاب می کند که از دید پنهان باشند چنانچه جابجایی مکانی صورت گیرد در کاهش کمرویی موثر است

9- گسترش دادن برخوردها و تماس های لیلا در خارج از محیط خانواده

با توجه به این که لیلا سواى پدر و مادر خود در ارتباط با دیگر افراد گرفتار شرم و خجالت می شود و لحظه ورود به زندگی اجتماعی و تحصیلی برایش بسیار مشکل می نماید در نتیجه برخوردها در خارج گسترش یابند کمرویی لیلا کمتر می شود.

### 10- تقویت رفتارهای مثبت لیلا:

چنانچه لیلا در کارها و اعمالی که درست انجام میدهد تشویق شود سعی می کند برای جلب رضایت اطرافیان دوباره این کار درست را انجام دهد.

### راه حل های موقت و اجرای آن

بعد از شناسایی علت اصلی کم رویی لیلا سعی کردم با استفاده از اجرای بعضی از راه حل های پیشنهادی در کلاس علت های کمرویی وی در کلاس و مدرسه را از بین برده و آن را کاهش دهم.

1- ابتدا سعی کردم برای جلب اعتماد لیلا نسبت به خودم و ایجاد یک رابطه دوستانه با وی تلاش کنم. به این منظور سعی کردم از نظر عاطفی به لیلا نزدیک شوم. در کلاس دقایقی را در کنار او می نشستم و در رابطه با مسائل مطرح شده در کلاس با وی صحبت کرده و از او نظر خواهی می کردم. نسبت به اظهار نظر او در کلاس واکنش نشان داده و بسیار او را مورد تشویق و تحسین قرار می دادم. در مورد اعضای خانواده خود با او صحبت کردم و از وی خواستم اعضای خانواده اش را به من معرفی کند. به این ترتیب توانستم اعتماد او را نسبت به خودم جلب کنم. با او در رابطه با اهمیت روابط اجتماعی و محاسن شرکت در جمع و تاثیر زیاد آن در زندگی هر انسانی صحبت کردم. و به او گفتم شما هم مانند دوستان و هم کلاسی هایت توانایی های زیادی داری و می توانی در انجام بسیاری از کارها به دیگران کمک کرده و در فعالیت های گروهی شرکت کنی. فقط کافی است که اراده کرده، توانایی های خود را شناخته و آن ها را دست کم نگیری و سعی کنی از توانایی هایت حداکثر استفاده را ببری.

2- سعی کردم هیچ زمانی در مورد کم رویی لیلا در کلاس صحبت نکنم و انجام هر فعالیتی از سوی او در کلاس را از قبل با وی هماهنگ کرده تا آمادگی لازم را داشته باشد و بدون نگرانی و اضطراب آن را انجام دهد. به عنوان مثال تعدادی سوال درسی به لیلا دادم و از او خواستم پاسخ این سوالات را پیدا کرده و برای پاسخ گویی شفاهی به این سوالات در جلسه آینده آمادگی لازم را کسب کند. به این ترتیب جلسه بعد به محض صدا زدن نام لیلا برای پرسش شفاهی او بدون هیچ نگرانی در جلوی کلاس به تمام سوالات پاسخ داد و بسیار مورد تشویق و تحسین من و دوستانش قرار گرفت. به این ترتیب لیلا دیگر از پرسش و پاسخ شفاهی در کلاس نمی هراسد و اعتماد به نفس او بسیار افزایش می یابد.

3- در گیر کردن لیلا و همراه شدن او با گروه های کوچک کلاسی برای شرکت در فعالیت های گروهی کلاس و تشویق او برای صحبت کردن و اظهار نظر در گروه و توجه به نظرات وی و تقویت رفتار های مثبت او در کلاس با تشویق او در برابر سایر هم گروهی ها در کلاس. به این ترتیب که برای طرح سوال از متن کتاب درسی دانش آموزان را به گروه های چهار نفره تقسیم کردم و از آنها خواستم تا

متن مورد نظر را به چهار قسمت مساوی تقسیم کرده و هر دانش آموز از قسمت مورد نظر خود تعداد سه سوال پیدا کند سپس سوالات در گروه مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد و اشکالات سوالات بر طرف شود. مشاهده شد که لیلا سوالات بسیار جالب و خوبی از قسمت خود مطرح کرد و در گروه مورد تشویق هم گروهی ها و معلم خود قرار گرفت و این موجب خوشحالی لیلا و افزایش اعتماد به نفس وی در کلاس گردید.

4- مسئولیت های مختلفی در کلاس و مدرسه مانند بررسی تکالیف دانش آموزان در کلاس، نوشتن اسامی غائبین مدرسه توزیع برگه در کلاس، انتقال پیام به دفتر مدرسه، کمک به مدیر و مربی پرورشی در اوقات بیکاری، کمک در برگزاری مراسم آغازین مدرسه، مرتب کردن دانش آموزان سر صف و ... واگذار گردید تا به این ترتیب لیلا با انجام این کارها و کسب موفقیت و تشویق از سوی معلم و مسئولین مدرسه تمایل بیشتری به شرکت در فعالیت های جانبی و فوق برنامه در کلاس و مدرسه پیدا کند. البته البته سعی کردم مسئولیت های واگذار شده در حد توانایی لیلا بوده و توقع بیش از حد از او نداشته باشم. به عنوان مثال با توجه به خط خوب و زیبای لیلا سعی کردم با هماهنگی مدیر از این توانایی وی در امور فرهنگی و هنری مدرسه استفاده کنم.

جا به جایی مکان فرد در کلاس: من احساس کردم اگر محل نشستن لیلا در کلاس را که ردیف آخر بود عوض کنم و از او در خواست کنم تا در ردیف های جلوی کلاس بنشیند (با توجه به قد متوسط لیلا) این امر به او کمک می کند که به سایر دوستان و هم کلاسی هایش و همین طور به معلم در کلاس نزدیک تر شده و راحت تر بتواند در مورد مسائل مختلف مطرح شده در کلاس اظهار نظر کند. در تماس تلفنی با مادر لیلا از وی خواستم در منزل سعی کند به لیلا نزدیک شده و رابطه دوستانه با او برقرار کند و سعی کنند رفت و آمد ها و روابط خود با دوستان و فامیل را گسترش دهند و لیلا را نیز به شرکت در این مهمانی ها تشویق نمایند. و همچنین با پدر لیلا صحبت کند و از وی بخواهد اوقات بیشتری را در منزل به صحبت و برقراری ارتباط با فرزندان، به ویژه لیلا اختصاص دهند.

### گرد آوری اطلاعات (شواهد 2)

بعد از اجرای راه حل های موقت در کلاس و مدرسه تغییرات زیر در رفتار لیلا در کلاس و مدرسه و منزل مشاهده شد:  
لیلا تقریباً بدون استرس و نگرانی به صورت داوطلبانه به پرسش های کلاسی پاسخ می دهد. همچنین سوالات خود را در کلاس بدون نگرانی مطرح می کند.

- لیلا در گروه های کلاسی برای تدریس و بحث های گروهی بسیار فعال تر از گذشته شرکت کرده و اظهار نظر می کند.  
- لیلا در زمینه فعالیت های فوق برنامه در کلاس و مدرسه حضور داشته و در کارهای اجرایی مدرسه مانند برقراری نظم، اجرای مراسم صبحگاه و دعوت دانش آموزان به نماز مشارکت فعالی نسبت به گذشته دارد.

- لیلا در صورت داشتن سوال و یا برای مطرح کردن پیشنهادات خود در دفتر مدرسه حضور یافته و دیگر با استرس پشت در دفتر نمی ایستد.

- در صحبتی که با سایر همکاران داشته ام آنها نیز از تغییر رفتار لیلا در کلاس و حضور فعال وی در گروه های کلاسی و بالا رفتن سطح نمرات وی در پرسش های شفاهی کلاسی ابراز خوشحالی کردند و از این مسئله بسیار خوشحال بودند.

- در صحبتی که با مادر لیلا داشته ام وی از تغییرات به وجود آمده در رفتار لیلا بسیار خرسند بود. مادر لیلا اشاره کرد که لیلا در مهمانی های فامیلی و خانوادگی شرکت کرده، و همچنین تمایل او برای بیرون رفتن از منزل نسبت به گذشته افزایش پیدا کرده است. او همچنین با پدر و مادر و سایر اعضای خانواده رابطه بسیار خوشایندی دارد، با مادرش درد دل کرده و راجع به مشکلات و مسائل پیش آمده با او مشورت کرده و از او کمک می گیرد.

### مشخصه های رفتاری کودکان کمرو و گوشه گیر

رفتار گوشه گیری یا انزواطلبی به عنوان یکی از مشکلات عمده در کودکان و نوجوانان محسوب می شود و متأسفانه برای آن که در مدرسه ایجاد دردسر و مشکل نمی کنند دیرشناخته شده و گاه به عنوان فردی مؤدب و بی دردسر از طرف دیگران معرفی می گردند. در نتیجه تشخیص و شناخت آن ها به تأخیر می افتد و زمانی متوجه مشکل می گردند که کار درمان سخت تر و وضعیت شاگرد حادث شده است.

این کودکان و نوجوانان دارای احساس بی کفایتی بوده و به دنیای درون خود پناه می برند و بیش از حد متواضع هستند و حتی اگر با مسئله ای مخالف باشند جرأت بیان مخالفت یا نظرات خود را ندارند. این افراد نسبت به مسائل اطراف خود حساسیت بیش از حدی دارند

و اگر مسئله ای مخالف نظر آن ها باشد یا مجبور به شرکت در کار جمعی باشند، در گوشه ای کز کرده و با کسی حرف نمی زنند و گاه در هنگام شدت ناراحتی ناخن های خود را می روند. رفتار چنین کودکانی همواره با شک و تردید همراه است و دور از اطمینان که جهش های ناشیانه و پس روی های ناگهانی به دنبال دارد.

همه این حرکات این تصور را ایجاد می کند که شخص کمرو بین دو نیروی متضاد در کش و واکش است. هر کودک کمرویی دارای خصوصیاتی است که ناتوانی او را در نظر خودش بزرگ تر و در نظر دیگران نمایان تر جلوه می دهد. مثل این است که کودک با کمرویی خود می خواهد بگوید؛ «می بینید که من چقدر رنج می برم، پس راحتم بگذارید!». بدین ترتیب کودک با رفتار تردیدآمیز خود به جایی می رسد که از ارتباط های اجتماعی که برای او رنج آور و دشوار است پرهیز می کند، زیرا می ترسد نتواند به صورت مناسبی با آن ها رو به رو شود.

### نشانه های دیگر

دست های کودک کمرو غمناک است. کودکی که از کمرویی خود به ستوه آمده است جرأت نمی کند دست کسی را که به سوی او دراز شده است بفشارد، زیرا می ترسد که او متوجه غمناک بودن دست هایش بشود. دشواری دیگر برای بعضی از کودکان انزوای طلب احساس نیاز رفتن به دستشویی است، زیرا می ترسند برای رفتن به دستشویی از معلم اجازه بگیرند و معلم اجازه ندهد، این دسته از کودکان گاهی موقع حرف زدن دچار دشواری هایی می شوند. از ترس این که نتوانند منظور خود را شرح دهند، به لکنت زبان دچار می شوند. این نقص بیشتر در مقابل کسانی مطرح می شود که کودک از قضاوت ایشان بیمناک است. حرف زدن با کسی که مورد اطمینان اوست و به او محبت دارد برایش آسان است. بعضی از معلمان گاهی دیده اند که کودک کمرویی که مورد پرسش قرار گرفته، چنان دست و پای خود را گم کرده است که به ادعای خود سؤال را نشنیده است. کودک کمرو با کناره گیری از گروه کودکان، از بازی هایی که به فعالیت گروهی نیاز دارد خودداری می کند و این رفتار او را از آموختن اصول زندگی اجتماعی باز می دارد و مانع رشد احساس اجتماعی بودن در او می شود. کودک کمرو از نوعی احساس حقارت رنج می برد، او به توانایی هایی که دارد اعتماد ندارد و آن ها را ناچیز می شمارد. خود را برای زندگی ضعیف و نامجهز می بیند و چنین می پندارد که برای دفاع در مقابل مشکلات آماده نیست.

### سبب شناسی مشکل

گاه گفته می شود که کمرویی نوعی بیماری خانوادگی است. اما این گفته صحت کامل ندارد. کمرویی در اغلب موارد یک نقص موروثی نیست (به جز در مواردی که با نشانه هایی از بیماری اسکیزوفرنی همراه است) بلکه رفتار نامناسبی است که کودک از محیط کسب می کند که سبب شناسان برای آن عللی را برشمرده اند. مشکلات و اختلافات ریشه دار خانوادگی، محرومیت از محبت، فعالیت های اجتماعی بیش از حد پدر و مادر، نقص عضو یا بیماری های دیگر جسمانی، شکست های متعدد در زندگی، تحقیر کودک در مقابل جمع، انتقاد و تمسخر در حضور دیگران، نداشتن معیارهای خاصی که کودک و نوجوان برای محبوب شدن، برای خود در نظر بگیرد، توقع بیش از حد داشتن از کودک، تغییراتی که در خانواده پیش می آید مانند تولد خواهر یا برادر کوچک تر از جمله عواملی است که منجر به گوشه گیری و کمرویی در کودک خواهد شد.

### راهکارهایی برای معلمان

1) سعی کنید علت اصلی کمرویی و کناره گیری کودک را پیدا کنید. از یادداشت های روزانه، نمایش، ایفای نقش، جملات ناتمام، قصه گوئی یا فنون مشاوره استفاده کنید تا کودک را بهتر بشناسید. کودکان اغلب احساسات خود را در اینگونه از فعالیت ها واضح بیان می کنند.

2) برای جلب اعتماد کودک و ایجاد یک ارتباط خوب تلاش کنید.

3) از کودک خجالتی بخواهید که به دانش آموز دیگر، در نقش یک معلم کمک کند. هر توانایی و نکته جالب را که باعث بهبود روابط کودک می شد را اصل قرار دهید.

4) کودک کمرو و گوشه گیر را در فعالیت های گروهی کوچک یا در فعالیت های کودکان دیگری که با آن ها دوست است درگیر سازید. یک کودک خجالتی بیشتر دوست دارد در گروه های کوچک صحبت کند. او را برای انجام کارهای خاص با کودکان دیگر همراه کنید.



5) به کودک کمرو و گوشه گیر مسئولیت های مختلفی واگذار کنید. مانند انتقال پیام ها، کمک به مسوولان مدرسه، کمک به دفتردار مدرسه، تدارک وسایل آزمایشگاه و ... از واگذاری کارهای سخت به کودک و همچنین کارهای اجرایی و نمایشی مانند صحبت کردن در مقابل کلاس که او را دستپاچه می کند خودداری کنید.

6) از کارهایی که کودک خجالتی دوست دارد و قادر به انجام آن است از قبیل شرکت کردن در گروه دوستان، صحبت کردن با شخصیت معروف و یا بازی در یک گروه، فهرستی تهیه کنید و به کودک فرصت دهید تا یکی از این کارها را انتخاب کند و برای رسیدن به هدف شایستگی خود را نشان دهد. از رفتارهای تمرینی استفاده کنید.

7) با صحبت کردن در مورد کمرویی و گوشه گیری کودکان آن ها را ناراحت نکنید. همچنین از صداکردن و دعوت آن ها برای اجرای فعالیت های خاص در مقابل دیگران بدون هماهنگی قبلی اجتناب کنید. یک روش مناسب برای تشویق کودک شرکت در کلاس طرح تمرین و پرسش و پاسخ با کودک است. در این روش کودک و معلم قبلاً سوال و جواب را تمرین کرده اند سپس زمانی که معلم کودک را پای تخته فرا می خواند، کودک احساس می کند که این فعالیت (پرسش و پاسخ) راحت و آسان است و اعتماد به نفس پیدا می کند.

8) خود پنداره مثبت را در کودک تقویت نمایید.

9) برای آموزش کودک کمرو از روش «براز وجود» استفاده کنید. از کودک بخواهید موقعیت هایی را که دوست دارد در آن ها مؤثر باشد و راه های تماس برای برخورد با هر موقعیتی را بررسی کند، سپس طبق برنامه ای تعیین شده با کودک کار کنید.

10) زیمباردو (1977) پنج مرحله را برای تغییر رفتار کودک گوشه گیر پیشنهاد می کند؛ درک خود، فهم دلایل گوشه گیری، عزت نفس، گسترش فعالیت های اجتماعی و کمک به دیگر افراد کمرو (برای غلبه بر کمرویی خود و دیگران).

#### - نتایج بدست آمده:

بر اساس اطلاعات جمع آوری شده و مشاهده رفتار دانش آموز در کلاس و مدرسه قبل و بعد از اجرای راه حل برای مشکل لیلیا، نتایج زیر بدست آمد:

- کم رویی بیشتر جنبه اکتسابی دارد و جنبه ارثی آن بسیار کم رنگ و در صورت شناسایی به موقع قابل برطرف شدن است.
- نقش اولیه دانش آموز در کاهش یا افزایش کم رویی فرزندشان بسیار واضح و آشکار است.
- نحوه برخورد معلم در کلاس در تقویت و یا کاهش کم رویی و گوشه گیری دانش آموز در کلاس بسیار مؤثر است.
- تشویق و ترغیب دانش آموز به شرکت در فعالیت های گروهی در کلاس و مدرسه و واکنش مثبت نسبت به تغییرات ایجاد شده در رفتار دانش آموز نقش به سزایی در بالا بردن اعتماد به نفس دانش آموز و کاهش کم رویی او در کلاس دارد.
- شناسایی علل کم رویی دانش آموز و سعی در برطرف نمودن آن ها مهمترین گام در کاهش کم رویی دانش آموز است.
- سعی در برقراری یک رابطه دوستانه و نزدیک شدن به دانش آموز استرس و نگرانی او در کلاس را بسیار کاهش می دهد. شناسایی توانایی های کودک و تقویت آن ها و نداشتن توقع بیش از حد از او باعث افزایش به نفس و کاهش علائم کم رویی دانش آموز در کلاس می شود.

#### - پیشنهادات کاربردی

- با تشویق کودکان کم روبه شرکت در فعالیت ها و بازی های گروهی و استفاده از آن ها در کلاس می توان تاثیر زیادی در کاهش اضطراب و تقویت مهارت اجتماعی دانش آموز داشت.
- با القای توانایی های کودکان و یاد آوری و تقویت ویژگی های مثبت دانش آموز کم رو سعی کنیم اعتماد به نفس او را افزایش دهیم.
- بعد از شناسایی توانایی های کودک در حد توانش از وی انتظار داشته باشیم. زیرا توقع بیش از حد از کودک خصوصاً کودک کم رو اعتماد به نفس و تمایل وی به شرکت در فعالیت های دسته جمعی را به شدت کاهش می دهد.
- سعی کنیم همواره با ایجاد فضای دوستانه در کلاس و برقراری رابطه دوستانه و صمیمی با دانش آموزان محیط محیط مناسبی را برای شرکت بدون استرس و نگرانی دانش آموزان به ویژه دانش آموزان کم رو و گوشه گیر فراهم کنیم.
- اولیاء و مربیان مدرسه به مبانی تربیت اجتماعی و تقویت مهارت های اجتماعی توجه ویژه باشند. زیرا این امر در پیشگیری و درمان کم رویی بسیار مؤثر است.

#### پیشنهاد به محققین بعدی

با توجه به فرصت کم بنده در این پژوهش برای اجرای راه حل ها من تنها توانستم چند مورد از راه حل های پیشنهادی را اجرا کرده و مورد بررسی قرار دهم. بنابراین به محققین بعدی پیشنهاد می شود سایر راه حل ها را مورد بررسی و اجرا قرار دهند و نتایج حاصله را در کلاس مورد استفاده قرار دهند.

#### منابع

- 1- شارتیه ، ژان ، «کمرویی و راه های درمان آن» ، ناشر : مترجم ، 1373 .
- 2- قائمی ، علی ، «خانواده و نابسامانی های روانی» ، انتشارات امیری ، 1374 .
- 3- شفیق آبادی ، عبدالله ، «راهنمایی و مشاوره کودک» ، انتشارات تهران ، 1372 .
- 4- احمد وند ، محمدعلی ، «روانشناسی بازی» انتشارات پیام نور، 1372 .
- 5- حسین نژاد ، محمد ، «مشاوره با کودکان» انتشارات سپند هنر ، تهران 1379 .
- 6- خاکیه ، پرویز ، «روانشناسی کودک» انتشارات آشنا ، تبریز 1372 .
- 7- احمد وند ، محمدعلی ، مهجور ، سیامک ، «آشنایی با فعالیت های اجتماعی» انتشارات پیام نور 1380 .
- 8- «ماه نامه رشد آموزش ابتدایی» شماره 41 ، انتشارات کمک آموزشی ، 1380 .
- 9- «ماه نامه رشد آموزش در رشد تکنولوژی» شماره 127 ، انتشارات دفتر کمک آموزشی 1379 .
- 10- «نشریه ماهانه پیوند» شماره 255 ، انتشارات دانشگاه تهران 1379 .